

روش‌های حفظ هویت دینی از منظر اسلام

۱- صدف اکبری افشار

۲- معصومه بهاری قاضیانی

۳- المیرا دادوند

۴- الهه وهابی

چکیده

بحران^۱ هویت که امروزه گریبان‌گیر انسان غربی شده، برآیند دیدگاه مادیگرایانه انسان به زندگی و بی‌توجهی به پدیده وحی و دین است. نسل جوان بیشتر از دیگران با بحران هویت روبه‌رو است. با ارزیابی و تحلیل عوامل و عناصر آسیب‌زا در نسل جوان می‌توان به این نتیجه رسید که دور بودن فرد از تربیت صحیح دینی در سال‌های کودکی و نوجوانی زمینه‌ساز دوری از هویت دینی آنان می‌شود. جوان برای کسب هویت از عوامل گوناگونی همچون خانواده، نهادهای تربیتی و پرورشی، رسانه‌های گروهی و مطبوعات متأثر است. از سوی دیگر از آنجا که تقویت هویت دینی نقطه مقابل و راهکار اصلی برای مقابله با بحران هویت می‌باشد هر تلاش و کوششی که در این راستا صورت گیرد در واقع یک نوع مقابله و مبارزه برای از بین بردن بحران هویت در نسل جوان و امیدوار ساختن این نسل به آینده و اعتماد و اتکا به گذشته خویش می‌باشد. امروزه تأثیر رسانه‌ها و عوامل مخرب برافکار عمومی بر کسی پوشیده نیست و استعمارگران و قدرت‌طلبان با استفاده از ابزارهای کارآمد به دنبال تخریب فرهنگ و هویت بومی و دینی کشورهای مورد نظر هستند. در این مقاله سعی می‌کنیم تا با تبیین شاخصه‌ها و راههای تقویت هویت دینی و اصولی در آموزش تعلیم دینی و راهکارهایی برای شکل‌گیری و تقویت هویت و شخصیت دینی تبیین گردد.

واژه‌های کلیدی: هویت، هویت دینی

^۱ طلاب سطح دو مدرسه علمیه بقیع^۱.

برای ایجاد تمدن اسلامی-ایرانی باید به شاخصه های مهم این تمدن یعنی هویت دینی، آگاهی از مولفه ها و راههای شکل گیری وعناصر قدرت و ضعف این هویت توجه کرد. درپرتو هویت دینی ست که سایر هویتها نظیر هویت اجتماعی، ملی و... هدفمند میشوند. زیرا اسلام روش زندگی را بیان میکندو میتواند همه هویتهای انسان را به درستی سازماندهی کند. روشن است که این پدیده در راستای منافع دشمنان نبوده و آنها با تهاجمات فرهنگی و تبلیغات فراوان درصدد خواهند بود تا نظام عقیدتی جوانان را تخریب کنند،لذا ضروری است تا پایگاه ها و متولیان تربیت نظری مدرسه، خانواده، حکومت و با آگاهی کامل از روشهای صحیح تربیت و پرورش اسلامی و آموزش درست دین و احکام به فرزندان و نسل جوان که در این مقاله بدان اشاره خواهد شد، در همان سالهای اولیه زندگی هویت دینی را به آنها بشناسانند و در این راه صبر و حوصله به خرج دهند و آنها را تکریم کنند تا فکر و فرهنگ و شخصیت آنها بر این اساس شکل گیرد و زندگی شان جهت دینی و الهی پیدا کند. اگر این وضعیه درست انجام بگیرد، هم سعادت و موفقیت فرزندان در آینده تأمین خواهد شد و هم توان مقابله ای در برابر تهاجمات دشمنان و انحرافات فکری برای آنان خواهد بود. به علاوه خود متولیان تربیتی نیز از وجود چنینی نسل جوانی با هویت و پرورش یافته بهره مند خواهند شد. از این رو شناساندن و شکل دادن هویت دینی در نسل جوان حائز اهمیت است.

چیستی هویت:

هویت در لغت به معانی : هستی، حقیقت شی یا شخص که مشتمل بر صفات جوهری است و آنچه که موجب شناسایی یک شی یا شخص می شود و در اصطلاح عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات فردی و اجتماعی و احساسات و اندیشه های مربوط به آنها که فرد آنها را از طریق توانایی کنش متقابل با خود و با یافتن تصوراتی از خود به دست می آورد و در جواب سوال من کیستم؟ ارائه می دهد. هویت، به اقسام فردی، اجتماعی، ملی و... دسته بندی می - شود.

هویت فردی به خصوصیات و مشخصاتی اشاره دارد که فرد به عنوان یک شخص منحصر به فرد و متفاوت از دیگران افراد جامعه، آنها را به خود منتسب می کند. در هویت فردی « من » در مقابل دیگران قرار می گیرد و تفاوت هایی که

فرد با دیگران دارد. آشکار می‌شود باعث احساسات و علایق خاصی در فرد می‌گردد. هویت اجتماعی یک فرد به خصوصیات، مشخصات و تفکراتی اشاره می‌کند که فرد آنها را از طریق اشتراک اجتماعی و عضویت در گروه‌ها و مقوله‌های اجتماعی کسب می‌کند. این گروه‌ها و مقوله‌ها شامل نژاد، مذهب، قومیت، ملیت، جنسیت، احزاب و... می‌شود. هویت ملی به مشخصات و ویژگی‌هایی گفته می‌شود که یک جامعه را از جوامع دیگر متمایز می‌کند و در جامعه، نوعی انسجام کلی ایجاد می‌کند... زبان مشترک، دین مشترک و آداب و سنن مشترک، عناصر اصلی هویت را از نظر علوم اجتماعی تشکیل می‌دهد.ⁱⁱ

هویت دینی:

(از نیازهای فطری آدمی، گرایش به عشق و پرستش است. به این معنا که فرد، مستقل از هر گونه یادگیری، در درونش تمایل به عبادت و بندگی خدا را احساس می‌کند).

قرآن کریم: آن جایی که از خلقت انسان و اختلافات و تفاوت‌های صوری و ظاهری آن صحبت می‌کند این گونه می‌فرماید: «شما را از یک مرد و زن، خلق نموده و به شعبه‌ها و قبایل گوناگون و مختلف، تقسیم و دسته‌بندی کردیم تا همدیگر را بشناسید.

بعد به رکن اساسی و اصل مهم و سرنوشت ساز، که هویت دینی انسان مسلمان را تشکیل می‌دهد اشاره نموده می‌فرماید: [گرامی ترین شما در پیشگاه خداوند، باتقواترین شماست.]

در جاهای مختلف و گوناگون با تعبیر دیگر، به اصل ذکر شده، اشاره می‌نماید از جمله آنجا که می‌فرماید «جن و انس را خلق نکرده‌ام جز برای عبادت و بندگی»

ضرورت تلاش برای شناساندن هویت دینی به نوجوانان و جوانان آشکار می‌گردد. در این میان، متولیان تربیتی؛ یعنی پدر و مادر، مربیان، رسانه‌ها و... وظیفه خطیری دارند.

ii. توانایی بلیانی و دیگران، هویت مذهبی بانگ‌رشی به نظریات شهید مطهری و امام ره و نقش نماز در شکل‌گیری هویت مذهبی، ص ۳

انسانی که از منظر دین به عالم هستی می‌نگرد، هرگز از باطن امور که نسبت به ظاهر نقشی تعیین کننده دارد، غافل نمی‌شود و همواره پندار، گفتار و رفتار خویش را با جهان‌بینی الهی سازگار می‌کند. در پرتو جهان‌بینی الهی است که انسان دارای هویتی روشن، امیدبخش و هدفمند می‌گردد. اما در جهان‌بینی غیر دینی که فرد و جامعه با «هویت دینی» بیگانه‌اند، انسان به دنبال تأمین خواسته‌هایی است که تنها به یاری عقل ناقص و تمایلات شخصی خود و بدون توجه به عالم غیب و رهنمودهای پیامبران، به آن‌ها دست یافته است. در صورتی که سه حوزه عقیده، گفتار، رفتار و عملکرد دینی در انسان به صورت منسجم و هماهنگ عمل کنند احساس هویت دینی محقق خواهد شد و نتیجه هرگونه ناسازگاری بین سه امر مذکور، احساسی است که می‌توان آن را «احساس بحران هویت دینی» دانست در واقع هرگونه افراط و تفریط در سه امر فوق موجب انحراف از فطرت دینی شده و باعث عدم تعادل در احساس هویت و به تعبیر دیگر موجب احساس بحران در هویت دینی خواهد شد.

مراحل شکل‌گیری هویت دینی

مسیری که اسلام برای شکل‌گیری هویت دینی مطلوب در سال‌های پس از بلوغ نشان می‌دهد، از ابتدای زندگی، آغاز می‌شود و به انتهای نوجوانی پایان می‌یابد که باید این مسیر را به خوبی پیمود. اگر انسان در پیمودن این راه موفق نباشد، با بحرانی جدی در هویت دینی روبه‌رو خواهد شد. این مسیر تربیتی سه مرحله دارد که عبارتند از: تولد تا هفت سالگی، هفت سالگی تا بلوغ، بلوغ تا پایان نوجوانی. در هر یک از این مراحل، پدر و مادر باید با جدیت به آموزه‌های تربیتی توجه کنند.

الف) از تولد تا هفت سالگی

نکته‌های تربیتی که والدین در این مرحله باید بدان توجه کنند، عبارت است از:

یک - تفاوت نگذاشتن میان فرزند پسر و دختر: یکی از مسائلی که در بعضی خانواده‌ها دیده می‌شود، فرق گذاشتن در جنسیت فرزندان است که گاهی اختلاف‌های عمیقی را در کانون خانواده پدید می‌آورد. به بیان روشن، بعضی از پدرها و مادرها دوست دارند فرزند، پسر و بعضی دیگر می‌خواهند فرزند، دختر متولد شود.

از منابع اسلامی برمی‌آید که نباید میان دختر و پسر فرق نهاد. آنچه اهمیت دارد، سالم بودن فرزندی است که متولد می‌شود. با این حال، برخی خانواده‌ها و به ویژه پدران بیشتر دوست دارند فرزندشان پسر باشد؛ زیرا پسر را عصای پیری خود می‌دانند و بر این باورند که پسر بیشتر می‌تواند در کارها و مشکلات زندگی به پدر خانواده کمک رساند. در این راستا توجه به این نکته ضروری است که این دیدگاه نسبت به فرزند پسر نباید مایه ناراحتی و دل‌خوری خانواده نسبت به تولد فرزند دختر شود. زمانی که به امام سجاد علیه‌السلام خبر متولد شدن فرزندش داده شد، پیش از آنکه از پسر یا دختر بودنش بپرسد، از سلامت او پرسید. سپس فرمود: «ستایش خدایی را که از من خلقی ناسالم نیافرید».

در بعضی تعبیرها از متولد شدن فرزند دختر به نیکی یاد می‌شود و از آن به عنوان «ریحانه» و الفاظی مانند آن نام برده شده است. زمانی که به پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله، تولد دختری بشارت داده شد، فرمود: ((رِيحَانَةٌ رَزَقَهَا عَلَى اللَّهِ غَرْوَجَلَّ)) گلی است که روزی‌اش بر خدای متعال است».

دو – گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد: برای دور ماندن از وسوسه‌های شیطان باید در گوش راست نوزاد، اذان و در گوش چپ او اقامه زمزمه شود. این کار که در ابتدای تولد صورت می‌گیرد، به متولیان تربیت می‌فهماند که انسان باید از آغاز زندگی تا پایان آن، با آموزه‌های دینی مأنوس باشد. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید:

کسی که برایش فرزندی متولد شد، در گوش راستش، اذان و در گوش چپش، اقامه نماز بگوید که همان در امان ماندن از شیطان رجیم است.

سه – انتخاب نام نیک: هر موجودی در جهان هستی، نشانی دارد که به وسیله آن شناخته می‌شود. انسان‌ها نیز برای شناخته شدن باید نامی داشته باشند. انتخاب نام، حقی برای کودک است که در دنیا به رسمیت شمرده شده است. نامی که والدین انتخاب می‌کنند، باید کودک را به سوی ارزش‌های انسانی و دینی راهنمایی کند؛ زیرا همیشه همراه او است. امام موسی کاظم علیه‌السلام می‌فرمایند: نخستین کار خوبی که شخص برای فرزندش انجام می‌دهد این است که نام نیک روی او بگذارد. پس هر یک از شما باید نام فرزندش را نیکو قرار دهد. نام‌های نامناسب و بیهوده، به روحیه فرزند آسیب می‌زند. اولین آسیب این است که بعضی نام‌ها می‌توانند زمینه گناه را در جامعه فراهم سازند. برای نمونه، مایه تحقیر، تمسخر، غیبت، سرزنش، فحش و بدگویی شود. آسیب دیگر این است که روابط میان افراد را تیره و برادری

طبع کودک از بدی و بی‌حیایی و بی‌شرمی دوری می‌کند و به خوبی متمایل است با دیدن این حالت باید کوشش بیشتری در تربیت بهتر او کرد و نباید کوتاهی شود.

نخستین کار در تربیت کودک مواظبت در معاشرتشان با همسن و سالانی است که ممکن است تربیت صحیح نشده باشند. زیرا هم‌بازی و هم‌نشینی در اطفال تأثیر فوری می‌گذارد و این تأثیر مقتضای سرشت کودکی است کودکان باید از بدی‌ها و فسادها شوند، زیرا نفس کودکان ساده است و اخلاق را از همسالان خود زودتر قبول می‌کند.

باید کودک را با مهربانی، متمایل به خوبی‌های دینی و عقلی تربیت کرد، والدین کاری نکنند که کودک به مال و شهرت و نسب تعلق پیدا کند. والدین باید وظایف و احکام دینی او را به او بیاموزند و کوشش در ادامه و استمرارش داشته باشند و کودک را در انجامشان تشویق و در ترکشان تأدیب کنند و آگاهی دهند که افراد بد و اشرار را خدمت و بد گویی نمایند. والدین نباید فرزند را در خوردنی و آشامیدنی و دیگر لذات حریص بار آورند. ایثار کردن و چیزهای خوب را به دیگران دادن باید در نظر کودک شیرین جلوه کند. نباید گذاشت کودک به آداب و کارهای بد عادت کند؛ زیرا او در اوایل رشد و نمو و پرورش، کارهای بد بسیار می‌کند و در بیشتر گفتارش دروغ و حسادت و دزدی و سخن چینی و لجاجت مشاهده می‌شود. البته با افزایش سن و بر خورد مناسب والدین این موارد اصلاح می‌شود.

باید به کودک قرآن و احادیث و اشعاری که از آداب خوب و شیرینی سخن حکایت داشته باشند یاد داده شود و از آموزش مطالب زشت و ناپسند به او پرهیز گردد. اگر کودک کار زشتی مرتکب شد سعی کنند کودک را از تکرار آن بر دارند. نباید کودک به وسیله دیدن صحنه‌های جنسی خیلی زودتر وارد این مسائل شود و با بهرانی روبرو شود. آداب غذا خوردن نیز باید به او آموخته شود و به او بفهمانند که هدف از غذا خوردن صحت و سلامتی است. و باید از بدی‌های و شکم‌ها و شکم پرست‌ها تعریف کرد و به کودک غذای بیش از حد نخورانند زیرا باعث تنبلی و کاهلی می‌شود و هوش را می‌کاهد.

کودک را از سخنان زشت و بد و تمسخر آمیز پرهیز دهید، کودک را به راه رفتن و سوار شدن و حرکت کردن و سختی کشیدن و به خود متکی بودن عادت دهید و آداب راه رفتن و ایستادن و برخاستن و سخن گفتن را به او بیاموزید.

کودکان باید از تفاخر به لباس، پدر و اموال و املاک و خوردنی‌ها و پوشیدنی‌ها بر حذر داشته شوند و فروتنی با همگان و احترام کردن به نزدیکان را بیاموزند. نگذارید آنان با دوستان و همسالان خود طمع و تعصب و احساس برتری داشته باشند. سوگند نخوردن، به موقع صحبت کردن و هنر خوب شنیدن را به کودکان بیاموزید. باید برای کودک آموزگاران عاقل و دیندار و آشنا به رموز اخلاقی و رفتار اطفال در نظر گیرند.

با بررسی عامل های آسیب زا بین جوانان این نتیجه بدست می آید که اگر در سالهای اولیه زندگی وبه دنبال آن در دوران نوجوانی به آموزشهای عقیدتی ومذهبی افراد پرداخته نشودوپایگاه های تربیتی نظیر خانواده ومدرسه نسبت به این آموزشها بی تفاوت باشند،این باعث بی هویتی آنها میشودچیزی که امروزه انسان غربی وبرخی جوانان کشور به آگن دچار شده اند.لذا برای رخ ندادن این پدیده باید عوامل تقویت و تضعیف هویت دینی را شناخت که دراین مقاله تلاش شده تا مهمترین مولفه های هویت دینی ،مراحل شکل گیری، نقاط ضعف وقوت آن مورد توجه وبررسی قرارگیرد.

منابع

- ۱- الكليني الرازي، محمد بن يعقوب، **اصول کافی**، ترجمه سيدهاشم رسولی، تهران: علميه اسلاميه، ۱۳۸۷
- ۲- مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، بيروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ه.ق
- ۳- الحرائی، ابن محمد الحسن بن علی الحسين رشعبه، **تحف العقول**، تهران: اسلاميه، ۱۳۸۴ ه.ق
- ۴- الطبرسی، حسين النوری، **مستدرک الوسيله**، مشهد: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۷ه.ق
- ۵- قمی، عباس، **سفینه البحار**، بی جا: سنایی، ۱۳۵۵
- ۶- طباطبایی، سيد محمد حسين، **سنن النبی**، چ ۲، تهران: اسلاميه، ۱۳۶۲
- ۷- النوری الدمشقی، ابی ذکریا یحیی ابن شرف، **شرح صحيح مسلم**، بيروت: دارالفکر، ۱۴۲۹-۱۴۳۰ ه.ق
- ۸- المتقی الهندی، علاء الدین علی، **کنز العمال**، حیدر آباد: بی نا، ۱۳۸۹ه.ق
- ۹- الهیثمی المصری، حافظ نور الدین علی بن ابی بکر بن سلیمان، **مجمع الزوائد**، بيروت: دارالکتب الاسلاميه، ۱۴۲۲ه.ق
- ۱۰- کاشانی، فیض، **المحجه البيضاء فی احیاء**، تهران: المکتب الاسلاميه، بی تا
- ۱۱- الهروی المازندرانی، ابی جعفر محمد بن علی بن ثمر آشوب، **مناقب ابن شهر آشوب**، بی جا: درالأضواء، ۱۴۱۲ه.ق
- ۱۲- محمد محمدی ری شهری، **میزان الحکمه**، چ ۲، قم: سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۵
- ۱۳- حر عاملی، **وسائل الشيعه**، ترجمه عبدالرحيم الرباني الشيرازي، بيروت: داراحیاء التراث العربی، بی تا
- ۱۴- ابوالحسن ورام بن ابی فراس، **مجموعه ورام**، ترجمه محمد رضا علائی، چ ۴، مشهد: آستان مقدس رضوی، ۱۳۸۷

منابع فارسی

- ۱۵- مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، چ ۴، قم: دارالکتب الاسلاميه، ۱۳۸۶
- ۱۶- طباطبایی، سيد محمد حسين، **تفسیر المیزان**، چ ۶، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۶
- ۱۷- دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا**، چ ۲، تهران: روزنه، بی تا

- ۱۸- عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، چ ۲۱، تهران: امیر کبیر، ۱۳۶۱
- ۱۹- معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، چ ۲۳، تهران: امیر کبیر، ۱۳۸۵
- ۲۰- **فرهنگ بزرگ جامع نوین عربی - فارسی**، چ ۹، تهران:
- ۲۱- قرشی، سید علی اکبر، **قاموس قرآن**، چ ۱۱، تهران: **دارالکتب الاسلامیه**،
- ۲۲- امینی، ابراهیم، **اسلام و تعلیم و تربیت**، چ ۶، تهران: انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۷
- ۲۳- احمدی، احمد، **اصول و روش‌های تربیت در اسلام**، اصفهان: جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۸
- ۲۴- شریعتمداری، علی، **اصول تعلیم و تربیت**، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۷
- ۲۵- شریعتمداری، علی، **تعلیم و تربیت اسلامی**، تهران: امیر کبیر، بی تا
- ۲۶- مطهری، مرتضی، **تعلیم و تربیت در اسلام**، چ ۶۱، تهران: صدرا، ۱۳۸۷
- ۲۷- مظاهری، حسین، **تربیت فرزند از نظر اسلام**، قم: ام ابیها، ۱۳۷۴
- ۲۸- موسوی زنجارودی، سید مجتبی، **تربیت مذهبی کودک**، قم: پرتو خورشید، ۱۳۸۵
- ۲۹- **خانواده و فرزندان در دوره پیش دبستانی**، چ ۶، تهران: انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۷۹
- ۳۰- طبسی، محمدجواد، **حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت**، قم: تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶
- ۳۱- زرگری‌نژاد، غلام حسین، **تاریخ صدر اسلام**، چ ۲، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، ۱۳۸۳
- ۳۲- پارساعلمی، محمد، **روان‌شناسی تربیتی**، چ ۶، تهران: بی نا، ۱۳۸۰
- ۳۳- ناصر بی ریا و دیگران، **روان‌شناسی رشد** (با نگرش به منابع اسلامی)، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه، ۱۳۷۴-۱۳۷۵
- ۳۴- کدیور، پروین، **روان‌شناسی تربیتی**، چ ۱۲، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، ۱۳۸۷
- ۳۵- شریعتمداری، علی، **روان‌شناسی تربیتی**، چ ۱۹، تهران: امیر کبیر، ۱۳۸۵
- ۳۶- قائمی، علی، **زمینه تربیت**، چ ۳، تهران: شفق، ۱۳۶۴
- ۳۷- سالاری‌فر، محمدرضا، **درآمدی بر نظام خانواده در اسلام**، قم: هاجر، ۱۳۸۵

۳۸- نگارش، حمید (۱۳۸۰)، هویت دینی و انقطاع فرهنگی، قم: ناشر نمایندگی ولی فقیه در سپاه

۳۹- انواری، محمدرضا، نقش رسانه در تبیین هویت دینی، پاییز ۱۳۸۹، شماره ۸

۴۰- توانی بلیانی، مسلم، جمال زاده، محمد، زارع جلیانی، محسن،

(هویت مذهبی بانگرشی به نظریات شهید مطهری و امام ره و نقش نماز در شکل گیری هویت مذهبی)، ۱۳۸۶هـ_ش، دوره ۱